

ALİ EMİRİ EFENDİ İLE MEHMET FUAD KÖPRÜLÜ ARASINDAKİ MÜNKAŞALAR - I

Dr. Nuri SAĞLAM

Arguments between Ali Emîrî Efendi and Mehmed Fuad Köprülü-I

In this article, we have discussed on the reasons of Ali Emiri Efendi's critics to Mehmet Fuad Köprülü. In this connection, we considered on Ali Emiri's personal and literal features, the general character of Köprülü's early writings and Ali Emiri's point of view to them, the story of *Dîvânü Lügati't-Türk*'s publication and finally the writings in which has published newspapers, declared that the devotion of Millet Library was lie.

Keywords: Emîrî, Köprülü, Sağlam, criticism, argument

Türk edebiyatında eskiden beri varolagelen fakat batı edebiyatından tamamen farklı bir seyir takip eden tenkit anlayışı, Tanzimat'ın ilânından sonra batı edebiyatının tesiriyle değişerek edebî bir tür olma yoluna girmiş, Servet-i Fünûn devri edebiyatçıların gayretiyle de bu değişim bir hayli hız ve mesafe kazanmıştır¹. Ancak edebiyatımızın yenileşmeye yüz tuttuğu devirden günümüze kadar, çeşitli gazete ve dergilerde yer alan yahut kitaplaştırılan tenkidî yazılar, münakaşalar ve tenkit hakkında ileri sürülen görüşler incelendiğinde, umumiyetle biri geleneğe bağlı diğeri yenilikçi iki ayrı zihniyetin çarpışmasından doğup gelişen bu türün, ölçüleri belli sağlam bir ilmî kaidesinin bulunmadığına ve dolayısıyla herhangi bir edebî eser veya anlayışın tenkidi sırasında meselenin asıl mecrasından kayıp az veya çok şahsiyâta döküldüğü münakaşaların, diğeri bir

¹ Edebî tenkit türünün batı ve bizim edebiyatımızdaki gelişim seyri ile edebiyatımızdaki tenkitler hakkında bk. Berna Moran, *Edebiyat Kuramları ve Eleştirisi*, İstanbul, 1972, 296 s.; Olcay Öneroy, *Edebiyatımızda Eleştirisi, Tanzimat ve Servet-i Fünûn Dönemleri*, Ankara, 1980, 196 s.; Dr. Bilge Ercilasun, *Servet-i Fünûn'da Edebî Tenkit*, Ankara, 1981, 400 s.; aynı müellif, *İkinci Meşrutiyet Devrinde Tenkit 1. Türkçü Tenkit*, Ankara, 1995, 336 s.; Kâzım Yetiş, *Namık Kemal'in Türk Dili ve Edebiyatı Üzerine Görüşleri ve Yazıları*, 2. bsk., İstanbul, 1996, 512 s.; Betül Özçelebi, *Cumhuriyet Döneminde Edebî Eleştirisi*, c. I-II, Ankara, 1998, 306; 332 s.

tabirle edebî kavgaların, matbuatımızda oldukça fazla yer tuttuğuna şahit oluruz². Nitekim bu yazımızda üzerinde duracağımız münakaşa da Ali Emîrî Efendi³ ile Mehmet Fuad Köprülü zıtlaşmasından doğmuş, fakat kısa süre içinde münakaşa olmaktan çıkıp Ali Emîrî'ce tek taraflı bir muaheze ve şahsiyât vadisine dökülerek uzun süre devam ettirilmiştir.

Ortaya çıkış şekli ve zamanı göz önüne alındığında, Ali Emîrî Efendinin Mehmet Fuad köprülü ve eserleri hakkında kaleme aldığı bu tenkitler, kanaatimizce ilmî bir endişenin mahsulü olmaktan çok muhtelif sebeplerle yavaş yavaş, içten içe biriken şahsî öfke ve garazın zaman içinde kronik bir husumete dönüşü olarak tezahür etmiştir. Bu ifadeyi biraz daha anlaşılır kılmak için evvelâ söz konusu tenkitleri hazırlayıcı sebepler üzerinde durmak; dolayısıyla Ali Emîrî Efendinin şahsî ve edebî özelliklerini, Köprülü'nün gençlik yıllarında kaleme aldığı yazıların umumî mahiyetiyle Ali Emîrî'nin bu yazılara bakış açısını, *Osmanlı Tarih ve Edebiyat Mecmuası*'nın doğuşunu, konuyla alâkalı kaynaklarda bu iki edibin aralarının açılmasına sebep olduğu ileri sürülen ve tek nüshası Ali Emîrî'nin elinde bulunan *Divânü Lügati't-Türk*'ün neşrediliş öyküsünü ve nihayet Millet Kütüphanesinin vakfedilmediğine dair gazetelerde yer alan menfî yazıları bahis konusu etmek gerekir.

Ali Emîrî Efendi, henüz on yedi yaşında iken V. Sultan Murad'ın tahta çıkması üzerine yazdığı cülûsiye ile muhitindeki şairlerin iltifatına mazhar olmuş, fakat hemen akabinde yine aynı muhitte söz konusu cülûsiyenin ona ait olmadığı dedikoduları zuhur edince, bu dedikoduların şuur altına işlediği menfi tesirden olsa gerek, ömür boyunca kendisine yapılan tarizlere -eğer mukabele edecekse- şiddetli ve ağır bir lisan kullanmaktan çekinmemiştir⁴. Bütün ömrünü tıp lisanında "bibliyomani" adıyla anılan bir kitap sevdasına, bu sevdanın ateşiyle hiçbir mihnet ve meşakkate aldırılmadan kurduğu paha biçilmez kütüphanesini de milletine

² Bu münakaşalar veya edebî tenkitler hakkında umumî bilgi için bk. Ruşen Eşref (Ünaydın), *Diyorlar ki, Dersaadet*, 1334, 340 s.; Fevziye Abdullah Tansel, "Muallim Naci ile Recaizade Ekrem Arasındaki Münakaşalar ve Bu Münakaşaların Sebep Olduğu Edebî Hadiseler", *Türkiyat Mecmuası*, c. X, yıl: 1951-1953, s. 159-200; Prof. Dr. M. Kaya Bilgegil, *Harâbât Karşısında Namık Kemal*, İstanbul, 1972, 303 s.; Kâzım Yetiş, *Talim-i Edebiyat'ın Retorik ve Edebiyat Nazariyatı Sahasında Getirdiği Yenilikler*, Ankara, 1996, s. 323-505; Sabiha Zeke-riya Sertel, *Tevfik Fikret-Mehmet Âkif Kavgası*, İstanbul, 1940, 24 s.; Hüseyin Cahid (Yal-çın), *Kavgaların*, İstanbul, 1326, 333 s.; Ergun Göze, *Peyâmi Safa-Nazım Hikmet Kavgası*, İstanbul, 1981, 376 s.; Emin Karaca, *Türk Basınında Kalem Kavgaları*, İstanbul, 1998, 416 s.

³ Ali Emîrî Efendinin hayatı hakkında geniş bilgi için bk. Dr. Muhtar Tevfikoğlu, *Ali Emîrî Efendi*, Ankara, 1989, 219 s.; "Ali Emîrî Efendi", *İstanbul Kültür ve Sanat Ansiklopedisi*, c. II, İstanbul 1982, s. 646-648; Muzaffer Esen, "Ali Emîrî Efendi", *İstanbul Ansiklopedisi*, c. II, İstanbul, 1959, s. 659-662; İbrahim Alaaddin Gövsa, *Türk Meşhurları*, tarihsiz, s. 35; Ahmed Refik, "Ali Emîrî Efendi", *Türk Tarih Encümeni Mecmuası*, nr. 1(78), 1 Kânunısani 1340, s. 47-51; Faruk Kadri Timurtaş, "Millet Kütüphanesinin Kurucusu Ali Emîrî Efendi". *Tercuman*, nr. 4442, 31 Ocak 1974, s. 2.)

⁴ Muzaffer Esen, "Ali Emîrî Efendi", *İstanbul Ansiklopedisi*, c. 2, İstanbul 1959, s. 659-662

vakfetmekle tanınan Ali Emîrî Efendi, Süleyman Nazif'e göre "nev'i şahsına münhasır", "hubb ve gayz gibi hâlâtta heyecanına mağlûp, yani ifrata esir", "maamafih sevdiği, sevmediği anlarda da samimiyetten ayrılmayan" bir karaktere sahiptir⁵. Hayatı boyunca kitaplarından başka aşk ve saadet tanımayan, fakat otuz yıla yakın bir süredir onlarla istediği ölçüde ülfet kesbetmesini engelleyen memurluk görevinden ayrılan müellif, II. Meşrutiyet'in ilânından hemen sonra İstanbul'a yerleşerek gençlik çağlarından beri yazmakta olduğu şiirlerine ve ilmî neşriyatına devam etmiş, bazı manzum ve mensur eserlerini de kendi imkânlarıyla çıkardığı *Âmid-i Sevdâ*⁶ gazetesinde yayımlamıştır.

Şiir tarzı ve anlayışı itibariyle eski, ancak yeniliklere en azından heveskâr ve Fecr-i Âtî edebî topluluğunun vücuda getirdiği şiirlerden "müstefit" olan, hatta birtakım "tarz-ı cedîd"⁷ şiir yazma denemelerinde bulunduğu hâlde bu vadide kabiliyeti bulunmadığını düşünen Ali Emîrî Efendi, *Servet-i Fünûn* dergisinde, Fecr-i Âtî'nin iflâs ettiğine dair Mehmed Rauf'un yayımladığı bir makale⁸ dolayısıyla aynı dergiye gönderdiği bir mektupta "Bizlere ki tarafdârân-ı atik tabir ediyorlar. Biz şâhid-i nâzenîn-i mazmûnu hangi câme-i elfâz içinde görsek severiz, biz libastan ziyade melbûsun meftunuyuz. Lâkin libas da yakışıklı ve sevimli olmalı... Şu kadar ki *Servet-i Fünûn*'da o güzel neşideleri okuyup müstefit olanlar, şimdi o sütünlarda boşluk görüyorlar, müteessir oluyorlar. Onlardan biri de bu abd-i âcizdir. Üdebâ-yı cedîde iktidarını haiz değilim ki o vazifeyi icraya çalışayım. Erbâb-ı teceddüdât, şuarâ-yı kadîmemizin evlâdı olduğu için bu hâlden onların da rûh-ı mübârekleri sıkılır."⁹ demek suretiyle bir bakıma kendisinin şiir ve sanat anlayışıyla eski ve yeni karşısındaki tavır ve istidadını da muhtasaran ifade etmektedir.

Bu itibarla "kafaca, ruhça, zevkçe, terbiyece, irfanca, hâsılı hilkatçe ve bütün manasıyla eski"¹⁰, hatta daha da ileri gidecek olursak "âdeta on dördüncü

⁵ İbnülemin Mahmud Kemal İnal, "Emîrî Efendi", *Son Asır Türk Şairleri*, 3. bsk., c. 1, İstanbul 1988, s. 208-212.

⁶ Bu gazete her on beş günde bir olmak kaydıyla 7 Şubat 1324/1908-7 Mayıs 1325/1909 tarihleri arasında sadece altı sayı yayımlanabilmiştir. (Bk. Hasan Duman, *İstanbul Kütüphaneleri Arap Harfli Süreli Yayınlar Toplu Kataloğu*, İstanbul, 1986, s. 17.)

⁷ Yahya Kemal, Ali Emîrî Efendinin "birgün yeni usulde şiir söylemek gıbyı bir hevese" kapıldığını ve bu münasebetle "telefon, tahtelbahir, tayyare" gibi yeni icatlara dair şiirler yazdığını, fakat onun bu tarz şiirlerinde bile üç yüz sene evvelki şiir anlayışından "bir saniye bile ayrılmadığı"nı, hatta "şiirde bir milimetre yenilik olsun yaratmadığı"nı ifade eder. (Yahya Kemal, "Ali Emîrî Efendi ve Yeni Şiir", *Edebiyata Dair*, 2. bsk., İstanbul, 1984, s. 32-33.)

⁸ Mehmed Rauf, "İflâs-ı Edebiyat", *Servet-i Funûn*, nr. 1106, 2 Ağustos 1328/2 Ramazan 1330, s. 315-319.

⁹ Ali Emîrî, "Bir Mektup", *Servet-i Funûn*, nr.1110, 30 Ağustos 1328/30 Ramazan 1330, s.413.

¹⁰ Yahya Kemal, *age*.

asr-ı hicrîde, dokuzuncu asr-ı hicrî zihniyeti taşıyordu"¹¹ diyebileceğimiz Ali Emîrî Efendi, Fecr-i Âtî'nin en ateşli kalemlerinden biri olan Köprülü'nün 1908'den beri muhtelif dergi ve gazetelerde eski veya yeni hemen bütün edebî anlayış, eser ve şahsiyetleri hedef alan hakaretâmiz tenkitlerini müessif bir nazarla takip etmektedir.

Zira, henüz 23 yaşında bir genç olan Köprülü'nün, Darülfünûn Türk edebiyatı tarihi müderrisliğine tayin edilmeden evvel özellikle *Tasfir-i Efkâr*'da çıkan "Musahabe" genel başlıklı yazılarıyla, Darülfünûn'a müderris olduktan sonra *Tanin* gazetesinde "Türk Edebiyatı Tarihi" umumî başlığı altında yayımladığı makalelerinde¹² "tarih, edebiyat, içtimaiyat, felsefe, tabîyat, riyaziyat gibi muhtelif fikrî sahaların hiç birinde eser-i hayât ve intibah olmadığı" düşüncesinden hareketle, bu sahalarda belirlenen umumî veya hususî hedeflere, eski ve yeni ayrımı yapmaksızın, bazan kapalı, fakat daha çok açıktan açığa yöneltilen tenkitler ve aynı sahaların istikbaline matuf ümitsizliklerin öne çıkardığı ortak bir karakter vardır. Sadece Ali Emîrî Efendi değil, bütün edebî ve ilmî çevrelerin farkında oldukları bu ortak karakterin mahiyetini daha anlaşılır kılmak üzere, Köprülü'nün söz konusu yazılarından bazı bölümler nakletmek icap eder:

Bu kabil yazılarının birinde "...İtiraf etmeli ki memleketimizde fikrî bir hayat, ilmî cereyanlar, ciddî münakaşalar hiç mevcut değil. Ne kariler, ne gazeteciler ne de crbâb-ı ilm ve fennimiz bu gibi şeylere ehemmiyet veriyorlar. Tarih, edebiyat, içtimaiyat, felsefe; tabîyat ve riyaziyat gibi muhtelif fikrî sahaların hiç birinde eser-i hayat ve intibah yok. Çıkan eserler, devam eden risaleler arasında pek nadir birkaçı istisna olunursa, diğerleri teknil manasız kıymetsiz şeylerden ibaret..." diyen Köprülü, aynı yazının devamında "ciddî bir meslek hâdimi" olan *Türk Yurdu* ile *Yeni Fikir* mecmuaları istisna, diğer bütün dergilerin "eski ve meşhur simaların itinasız, ehemmiyetsiz yazılarıyla bazı gençlerin melâib-i

¹¹ Ahmet Refik, "Ali Emîrî Efendi (1274-1342) Hayat ve Asarı", *Türk Tarih Encümeni Mecmuası*, nr. 1(78), 1 Kânunisanı 1340, s. 47-51.

¹² Köprülü'nün, 1908 yılından itibaren *Mehasin*, *Servet-i Fünûn*, *Donanma*, *İctihad*, *Hak*, *Bilgi Mecmuası*, *Halka Doğru*, *Tasfir-i Efkâr*, *Türk Yurdu*, *İkdam*, *İslâm Mecmuası*, *Nevsâl-i Millî*, *Tanin* gibi dergi ve gazetelerde birçok şiir, tercüme, hikâye ve makaleleri yayımlanmıştır. *Tasfir-i Efkâr*'da "Musahabe" başlığı altında yayımladığı makalelerden bazıları şunlardır: "Mânâ-yı Teceddüd", *Tasfir-i Efkâr*, nr. 661, 1 Rebiulevvel 1331/26 Kânunisanı 1328-8 Şubat 1913, s. 2; "İntibâh-ı Millî", *Tasfir-i Efkâr*, nr. 671, 11 Rebiulevvel 1331/5 Şubat 1328-18 Şubat 1913, s. 2; "Yeis ve Nevmidî", *Tasfir-i Efkâr*, nr. 789, 10 Receb 1331/2 Haziran 1329-15 Haziran 1913, s. 2; "Maziye Hürmet", *Tasfir-i Efkâr*, nr. 804, 28 Receb 1331/20 Haziran 1329-3 Temmuz 1913, s. 2; "Kütüphanelerimiz" *Tasfir-i Efkâr*, nr. 813, 7 Şaban 1331/29 Haziran 1329-12 Temmuz 1913, s. 2; "Fedakârlık", *Tasfir-i Efkâr*, nr. 871, 12 Şevval 1331/1 Eylül 1329-14 Eylül 1913, s. 2. Aynı mınval üzere *Tanin*'de yayımladığı yazılardan bazıları da şunlardır: "Tetebbu Usulü", *Tanin*, nr. 1951, 4 Receb 1331/16 Mayıs 1330-29 Mayıssefreci 1914, s. 3; "Tetebbu'da Gaye", *Tanin*, nr. 1958, 2 Receb 1332/28 Mayıs 1330-5 Haziranefreci 1914, s. 3; "Eski İstanbul ve Şairlerimiz", *Tanin*, nr. 1965, 18 Receb 1332/20 Mayıs 1330-12 Haziranefreci 1914, s. 3.

tahrîriyelerine cilvegâh olmaktan başka bir şey yapmadıklarını", dolayısıyla bu dergilerde yayımlanan yazıların da "hiç bir sa'y ve tetebbuu istinat etmeyen beş on makale, fena bir taklit mahsulü sekiz on manzume, cehâlete en bedî nunume addolunabilecek makalât-ı edebiyeye ve tenkîdiyye"den ibaret kaldığını ifade eder. Ona göre, "Bu zavallı merdüm-zad mahlûklara bir buçuk ayın mahsul-i sa'yı olan¹³ üç yüz, dört yüz sayfalık parlak ünvanlı ciltleri de ilâve ederseniz, terakkıy-yât-ı ilmiyye ve edebiyemizin vâzih bir bilânçosunu yapmış olursunuz..."¹⁴

Mehmet Fuad Köprülü, bir başka yazısında, tarih ve edebiyat sahasında ciddî ve ilmî bir eserin henüz ortaya çıkarılmadığı iddiasıyla, "Asrın yeni terakkıyatını takip ettiklerini iddia ile eski şark zihniyetine ilân-ı harb eden mütefekkirlerimiz, şimdiye kadar sarı veya mavi kaplı kitaplardan sayfalar naklinden başka bir şey yapmadılar. Şahsı ve asarı hakkında yüzlerce cilt eserler yazılmış garp üdeba ve mütefekkirlerinden bahsetmek yahut ansiklopedi sayfalarından gayet derin ve fazılâne makaleler çıkarmak modası artık geçmiştir. Hâlbuki en büyük addedilen mütefekkirlerimiz bile bundan başka bir şey yapmıyorlar..." demektedir ve bu konuda başarılı eserler ortaya konulamayışının sebebini de ilmî bir "usul"den mahrum olmamıza bağlamaktadır. Buraya kadar yaptığı umumî tenkide, kendi makalelerinden verdiği bir örnekle¹⁵ ilmî bir çalışmanın ortaya çıkarılmasında dikkat edilecek kriterleri de ilâve eden Köprülü, yazısının devamında, bu kriterleri nazarıtibara almayanları işin kolayına kaçmak ve temeli vicdana dayanan ilmî ahlâktan mahrum olmakla itham etmekte ve dolayısıyla tenkitlerini -isbât-ı müddeâ kabilinden- daha müşahhas bir hedefe, yani Ali Kemal ve Hüseyin Cahid arasında cereyan eden bir münakaşaya yönelterek hem onları, hem de münakaşadaki me'hazlarını «Hâlbuki vicdanî bir sa'y mevzubahis olmayarak matlup yalnız ortaya eser çıkarmaktan ibaret olsa, "şöhret-i sehîle"¹⁶ müptelâlarının yaptığı gibi

13 Ali Emîrî Efendi, "Kitabeler Zayiâtı" (*Osmanlı Tarih ve Edebiyat Mecmuası*, nr. 1, 31 Mart 1334, s. 14) adlı yazısında, Yenişehir'deki memurluğu süresi içinde "*Tesalya Osmanlı Şairleri* namıyla beş altı yüz sayfalık bir kitap yazdım. Bununla beraber benim Yenişehir'de müddet-i ikametim yirmi dokuz gündend ibaret idi." ifadesini kullanır. Bu ifadenin Ali Emîrî Efendi tarafından daha önce de şifâhî olarak dile getirilmiş olduğu düşünülebilir. Dolayısıyla söz konusu eserin Köprülü'nün ima ettiği kitaplar arasında olma ihtimali kuvvetlidir.

14 Köprülüzade Mehmed Fuad, "Mesâil-i Fikriyye", *Tasfir-i Efkâr*, nr. 861, 1 Şevval-21 Ağustos 1329/3 Eylül 1913, s. 2.

15 1911'de *Servet-i Fünûn*'da "Bakî'ye Dair"; 1918'de *Yeni Mecmu'a*'da "Bakî ve Zamanı I-II" (nr. 41, 25 Nisan 1918, s. 289-293; nr. 43, 9 Mayıs 1918, s. 327-331) adlarıyla yayımladığı makalesinin yeni yazıyla yeniden tanzim ve terkip edilmiş şekli için bk. "Bakî", *MEB Islâm Ansiklopedisi*, c. II, İstanbul, 1942, s. 243-253; *Edebiyat Araştırmaları 2*, İstanbul, 1989, s. 514-536.

16 Köprülü, bu ifadesiyle Ali Kemal ve Hüseyin Cahid (Yalçın)'ı hedef almaktadır. Çünkü "şöhret-i sehîle", eski edebiyatın temsilcisi olan Muallim Naci ile Tanzimat'tan sonra batı tesirinde değişmeye ve yenileşmeye başlayan edebiyatımızın ikinci neslinden olan Recaizade Mahmud Ekrem arasında 1883'te başlayıp Naci'nin ölümünden sonra da uzun yıllar devam eden edebî münakaşaların bir uzantısı olarak, Naci taraftarı olan Ali Kemal'e Ekrem taraftarı

Naci Efendi ile Faik Reşad Beyin kitaplarından yahut onlara me'haz olan Lâtîfî¹⁷ ve Hasan Çelebi'den¹⁸ malûmat almak pek kolaydı...»¹⁹ ifadesiyle hafife almaktadır.

Mehmet Fuad Köprülü, "ilmî usul" üzerinde ısrarla durduğu bir diğer makalesinde ise "Edebiyat tarihi hakkında şimdiye kadar vücuda gelen eserler okunacak olursa, en ihtiyarlarından en gençlerine kadar hemen bilumum mütetebbilerimizin tetebbuda bir gaye takip etmedikleri derhâl meydana çıkar. Usul hususunda mevcut kesif bir cehalet tabakası bütün o tetebbuların tabîî bir gayeden mahrum olmasını intaç etmektedir. Edebiyat tarihi o yanlış ve gayesiz şekliyle toplayıcı bir kuvvet olmaktan çok uzaktır..." hükmünü vermek suretiyle, edebiyat tarihi konusunda o zamana kadar vücuda getirilmiş bütün eserleri yok saymakta ve makalenin devamında sözü Türklerin kültür birliğine getirerek «Türklerin birliği hakikat-ı ilmiyesini bu suretle anlayan târîh-i edebiyât mütetebbii, kendi sahasına girdiği zaman bu kanaatini muhtelif suretlerle teyit edebilir. Meselâ Orta Asya'da yaşayan ırkdaşlarımız hakkında, "Onlar şark Türkü, biz garp Türkü! Edebiyatımız, lisanımız, medeniyetimiz, her şeyimiz onlardan ayrı! Hatta bize Türk bile denmez, Osmanlı denir!" iddiasını sık sık tekrar edenlerin ilim ve irfandan ne

olan Hüseyin Cahid (Yalçın) arasında 1898'de cereyan eden kısa süreli bir edebî münakaşanın adıdır. Bu münakaşa, o sıralarda *İkdam* gazetesinin Paris muhabirliğini yapan Ali Kemal'in aynı gazetede Edebiyât-ı Cedîde aleyhinde neşrettiği yazılar münasebetiyle, Hüseyin Cahid'in *Servet-i Fünûn*'da yayımladığı "Edebiyât-ı Cedîde, Menşe ve Esasları" adlı yazısında Ali Kemal'i tenkit etmesiyle başlar. "Şöhret-i sehîle" olarak anılması ise Hüseyin Cahid'in Ali Kemal'e mukabele olarak *Servet-i Fünûn*'da yayımladığı "Şöhret-ı Sehîle-Ali Kemal Beye" adlı uzunca bir tenkit yazısı münasebetiyledir. (Ömer Faruk Huyugüzel, *Hüseyin Cahid Yalçın'ın Hayatı ve Edebî Eserleri Üzerinde Bir Araştırma*, İzmir, 1984, s. 16). Hüseyin Cahid'in "Şöhret-i Sehîle-Ali Kemal Beye" adlı yazısının tamamı ve Ali Kemal Beye yazdığı diğer tenkitler için *Kavgalarım* (İstanbul, 1326, 333 s.), Ali Kemal'in tenkitleri için *Paris Musahabeleri* (2. bsk., c. I-II, İstanbul, 1329-1331, 223-237 s.) ve *Edebiyât-ı Hakikiyye Dersleri* (İstanbul, 1330, 203 s.) adlı eserlerine; Muallim Naci ile Recaizade Ekrem ve taraftarları arasında cereyan eden tartışmalar için de Fevziye Abdullah Tansel'in "Muallım Naci ile Recaizade Ekrem Arasındaki Münakaşalar ve Bu Münakaşaların Sebep Olduğu Edebî Hadiseler" (*Türkiyat Mecmuası*, c. X, yıl: 1951-1953, s. 159-200) adlı makalesine bakılabilir.

17 "Lâtîfî" tabiriyle kastedilen eser, Hatibzade Abdüllâtîf'in *Tezkire-i Lâtîfî* adlı eseridir. Geniş bilgi için bkz., Âgâh Sırrı Levend, *Türk Edebiyatı Tarihi*, I. Cilt, 3. bsk., Ankara, 1988, s. 261-269.

18 "Hasan Çelebi"den maksat, Kınaltzade Hasan Çelebi'nin *Kınaltzade Tezkiresi* olarak bilinen kitabıdır. XVI. asır padişahları, şehzadeleri ve şairlerinin hâl tercümelerini ihtiva eden bu tezkire hakkında bkz., Âgâh Sırrı Levend, *age.*, s. 280-286.

19 Köprülüzade Mehmed Fuad, "Tetebbu Usulü", *Tanin*, nr. 1951, 4 Receb 1331/16 Mayıs 1330-29 Mayıssefreci 1914, s. 3.

kadar bî-nasîb olduğunu derhâl anlar...»²⁰ ifadesiyle de isim vermeksizin yine Ali Kemal'i tenkit etmektedir²¹.

Bununla beraber, konumuzu dağıtmamak için muhtelif yazılarından sadece birkaç pasaj naklettiğimiz Mehmet Fuad Köprülü'nün, bizzat tenkit ettiği veya yazılarının muhtevasını ve üslûbunu beğenmeyen çevreler tarafından zaman zaman kendisine cevap mahiyetinde yayımlanan ciddî muahezelerle birtakım istihzâ dedikodulara ve bu münasebetle giriştiği bazı münakaşalarda oldukça ağır sayılabilecek ithamlara maruz kaldığını da belirtmek gerekir. Zira Ali Kemal'in, Köprülü için "... Zamaneye güya hulûs çakarak bermutat külâh bile değil fakat külâh kırıntıları kapmak için tarihi de müverrihliği de maskaralığa çeviren o herzevekil dalkavuklardan biri geçen gün, velev kimsenin okumadığı, okumak istemediği bir mecmua-i acîbe olsun, bizde müverrih diye hâtır-ı hud'akârına, hesâb-ı menfaat-cûyânesine gelen birçok ibadullahı zikreliyordu. Ne Murad Beyi, ne de *Târîh-i Ebû'l-Fâruk*'u²² bu devr-i hürriyette bile kale almaktan korkuyor, iddiâ-i nisbet eylediği Köprülüler'e dair o koca üstadın yazdıklarından olsun sıkılmıyor. Bir insan hürriyet-i fikriyyeden, şecâat-ı ahlâkiyyeden bu derece mahrum, böyle bîvaye olursa ne yazı yazabilir?...»²³ şeklinde kaleme aldığı ifadeler, söz konusu ithamların mahiyeti hakkında umumî bir fikir vermek bakımından önemli olduğu kadar, Köprülü'nün burada nakletmeğe lüzum görmediğimiz ancak şahsiyat itibarıyla Ali Kemal'den hiç aşağı kalmayan mukabelesini²⁴ de

20 Köprülüzade Mehmed Fuad, "Tetebbu'da Gaye", *Tanin*, nr. 1958, 2 Receb 1332/23 Mayıs 1330-5 Haziranıfrenç 1914, s. 3-4.

21 Bir yazısında, «Malûmdur ki başta Yusuf Akçura olduğu hâlde bir zamandır bazı mütefekkrlerimiz, müctehitlerimiz Osmanlılığa mukabil bir Türklük emeli takip ediyorlar. Lisanımızdan ruhumuza varıncaya kadar biz Osmanlıları büsbütün Türkleştirmek, daha kat'î bir ifade ile tarihimizden "Osmanlı" lâfzını hazf hatta imha ederek ona bedel alelittak "Türk" kelimesini kullanmak istiyorlar...» ("Atâlet-i Fikriyye", *Peyâm*, aded: 169, 13 Cemaziyel-evvel 1332/9 Mayısıfrenç 1914, s. 1.) diyen Ali Kemal, 1913'te çıkarmağa başladığı *Peyâm*'da neşredilen siyasî ve edebî yazılarında Osmanlılığı ve Türklüğü birbirinden ayırarak Türkçülüğe karşı darıma Osmanlılığı savunmuştur. Bu minval üzere kaleme aldığı yazılarından bazıları şunlardır: "Millet, Hükûmet, Matbuat", *Peyâm*, aded: 2, 16 Zilkade 1331/2 Teşrinisani 1329-15 Teşrinievveliefrenç 1913, s. 1; "Biz ve Mazımız", *Peyâm*, aded: 7, 21 Zilhicce 1331/7 Teşrinisani 1329-20 Teşrinievveliefrenç 1913, s. 1; "Türkler-Osmanlılar", *Peyâm*, aded: 19, 2 Muharrem 1332/19 Teşrinisani 1329-2 Kânunievveliefrenç 1913, s. 1; "Tehlike Nedir, Nerededir?", *Peyâm*, aded: 39, 22 Muharrem 1332/9 Kânunievvel 1329-22 Kânunievveliefrenç 1913, s. 1; "Türk Dili", *Peyâm*, aded: 117, 15 Rebiulahır 1332/28 Şubat 1329-13 Martıfrenç 1914, s. 1; "Tarihimizi Daha Çok Bilmeliyiz", *Peyâm*, aded: 188, 3 Receb 1332/15 Mayıs 1330-28 Mayısıfrenç 1914, s. 1.

22 Eser hakkında geniş bilgi için bkz., Doç. Dr. Birol Emil, *Mızancı Murad Bey-Hayati ve Eserleri*, İstanbul, 1979, s. 549-602.

23 "Murat Bey ve Tarih-i Osmanî", *Peyâm*, aded: 13, 13 Rebiulevvel 1332/27 Kânunısani 1329/9 Şubatıfrenç 1914, s. 1.

24 Mehmed Fuad Köprülü'nün Ali Kemal'e verdiği bu cevap için bkz., "Şâyân-ı Terahhum Bir Sıma", *Tasfir-i Efkâr*, nr. 997, 19 Rebiulevvel 1332/3 Şubat 1329-16 Şubat 1914, s. 4.

gözönüne alırsak, bizdeki ilmî tenkit anlayışının kısa sürede asıl vadisini terkedip hangi kaba mecralara döküldüğünü göstermek itibarıyla de mühim bir örnektir.

Mehmet Fuad Köprülü'nün buraya kadar belli ölçülerde izah etmeğe çalıştığımız gençlik dönemi yazılarından biri münasebetiyle Yahya Kemal'in kaleme aldığı şu ifadeler, hem Köprülü'nün henüz tam teşekkül etmemiş olan şahsiyeti hem de yazılarının genel karakteristiği ve sebep olduğu dedikodular hakkında önemli ipuçları vermektedir:

«Köprülüzade Mehmet Fuad Beyi yalnız yazılarındaki tavrıyla tanıyanlar, cedd-i ekberi, dâhî Arnavut gibi, ak sakallı bir pîr sanırlar. ... Herhâlde bu kadar seyyal bir şahsiyyet-i edebiyeyi bugün tayin edecek değiliz. Yalnız tarih ve müverrihlerimiz hakkında intişar eden bir bendinden²⁵ bahsedeceğiz:

Bu bend, tarih yazan ve okuyanların arasında güftügûlar uyandırdı. Bu fakir memleketin, bu haftalık bir hâdise-i edebiyesi sayılır. Fuad Bey, uzaktan bir pîr zannolunur diyordum. Üslûp aynıyla insandır. Son makalesinde pîrâne bir edâ ile konuşuyordu. Yaşını başını almış bir zat geldi: "Yâ Rabbi! Yırmı yaşında gençler, otuz beş yaşında muharrirlerimize bir baba tavrıyla, -gençler maşallah çalışıyorlar, inşallah daha iyi yazarlar- yollu iltifatlarda bulunuyorlar. Ye'cüc Me'cüc mü zuhur etti?!..." diyordu. ... Bir gençte, yüksekten tutma hasleti, bahusus bu memlekette mücib-i zarar bir noksandır. Her hâlde münekkit gençlik siyasetine ağâh değil. Fuad Bey, bazı meziyetleri okşuyor, bazılarını kabartıyor, bazılarını siliyor. ... Fuad Beyin saydığı müverrih'in arasında Murad Beyin de iyi ve fena yâd olunmuş ismi yok. Bu büyük millî muallimin bir nasibi de nisyanıdır. Murad Beyi Tarih Encümeni unuttu gitti. Şimdi de tarihe mensuplar arasında ismi bile geçmiyor. Ne fecî bir nasip! ... Böyle nisanlar, öyle bir ihtiyarlar meclisine yaraşır da Mehmet Fuad Bey gibi müdekkik üdebâyâ hiç yaraşmıyor, yoksa Fuad Bey cidden ihtiyarladı mı?»²⁶

Mehmet Fuad Köprülü'nün gençlik devresinde kaleme aldığı tenkidî yazıların umumî mahiyetini gösteren misaller, bu yazıların uyandırdığı akisler, hatta belki de muhtelif endişelerden dolayı makale mevzuu edilmeyen düşünceler, şüphesiz zikrettiklerimizden ibaret değildir. Ancak bunlar dahi Ali Emîrî Efendinin Köprülü'ye yönelttiği tenkitlerin arka plânını ve onun Köprülü hakkındaki düşüncelerinin gelişme zemini ve istikametini doğru tespit etmek bakımından yeterlidir.

Ali Emîrî Efendi, henüz doğrudan doğruya kendisini hedef alan bir tenkit söz konusu olmamakla beraber, Köprülü'nün durmadan sarstığı zemin üzerinde bulunmak hasebiyle "gıyaben tanıdığı" bu genç müelliften hoşlanmamaktadır²⁷. Bu hoşnutsuzluk, o sıralarda Darülfünûn'da Türk edebiyatı tarihi müderrisi olan

²⁵ Köprülüzade Mehmed Fuad, "Bizde Tarih ve Müverrihler Hakkında", *Bilgi Mecmuası*, nr. 2, Kânunievvel 1329, s. 185-196.

²⁶ Yahya Kemal, "Bır Güftügü", *Peyâm-ı Edebî*, nr. 51, 26 Kânunievvel 1329, s 1. (Bu yazının yeni harfli neşri için bkz., *Mektuplar Makaleler*, İstanbul, 1977, s. 221-226.

²⁷ "Öteden beri neşrelediği makalelerinde, kiram aleyhinde uydurma şeyler gördüğümden -ekseriya hilâf-ı hakikat ve eslâf olan- bu adamı gıyaben sevmezdim." ("Millet Kütüphanesi Ne Suretle Teşekkül Etti", *Tarih ve Edebiyat*, nr. 3, 31 Teşrinievvel 1338, s. 56.)

Faik Reşad'ın²⁸ *Târîh-i Edebiyât-ı Osmâniyye* adlı kitabına Köprülü'nün yönelttiği aşağılayıcı bir tenkidi dolayısıyla daha da keskinleşir²⁹. Çünkü Faik Reşad Beyle olan dostluğu ve yakınlığı bir yana, Türklerin eski devirlerine ait paha biçilmez bir tarih hazinesi olan *Divanü Lügati't-Türk*'ü ondan gördüğü yardımla satın aldığı³⁰ asla unutmayan Ali Emîrî Efendi, bu tenkidi ilmî ve ahlâkî açıdan haksız bulduğu gibi, Faik Reşad'ı Darülfünûn'daki kürsüsünden uzaklaştırıp yerine kendisinin geçmesine yönelik bir ilk adım olarak da değerlendirmektedir³¹.

Bununla beraber yukarıda bazı pasajlar naklettiğimiz yazılarından dolayı Köprülü hakkında "Eslâf-ı izâmımıza dair hakikate gayr-ı muvâfık makalelerini gördükçe teessür ve nefretim artıyordu."³² diyen Ali Emîrî efendi, Faik Reşad Beyin Darülfünûn'daki kürsüsünden ayrıldıktan sonra içine düştüğü psikolojik çöküntüyü, yine Köprülü'ye duyduğu nefreti izhar eden cümlelerle şöyle dile getirir:

28 Faik Reşad Bey hakkında bilgi için bkz., "Faik Reşat", *Türk Ansiklopedisi*, c. 16, Ankara, 1968, s. 85.

29 Köprülüzade Mehmed Fuad, "Tenkit ve Tahlil: Târîh-ı Edebiyât-ı Osmâniyye", *Tasfir-i Efkâr*, nr. 935, 9 Muharremü'l-haram 1332/26 Teşrinisanı 1329-9 Kânunievvel 1913, s. 2. [Köprülü, bu tenkidinde şu ifadelerle yer verir: «... Muharrır, mevzu-ı aslıye girişmeden evvel üç buçuk dört forma teşkil eden bir "medhal"de nasıl bir esasa ittibaen yapıldığını anlayamadığım garip bir "ilim" ve "fen" tarifinden sonra, târîh-ı edebiyâtı bir fen olarak kabul ve bunun tarifini, mevzuunu, gayesini -Ali Ekrem Beyin içtihadatına istinaden- serd ediyor. Bunu müteakip -hiç lüzumu olmadığı hâlde- edebiyatın ne demek olduğunu anlatmak maksadıyla Naci merhumun meşhur *Nazım ve Nesir* makalesini naklediyor ki ilm-ı bedâyün bu kadar müterakki olduğu bir zamanda edebiyatı *Demdeme* müellifinin indî nazarıyeleriyle ızah etmek, bilhassa bir Darülfünun kürsüsünde, insana herhâlde bahş-ı istiğrâb eyliyor...»]

30 Ali Emîrî Efendi, *Divânü Lügati't-Türk*'ü nasıl satın aldığı şöyle anlatır: «...Pek düşünüyör ve kıtaba bakıyordum. Düşündüğüm o tarîhe kadar hiç bir kımseye Cenabıhak, param yoktur dedirtmemiş iken şimdilik param yoktur, on lira borcum kalsın demeğe utanıyordum. Haydi cesaret edip söyleyeyim, bazı ıtızâr beyanıyla kabul etmezse, benim için daha müşkül bir belâ idi. Ben buralarını düşünmekte iken kapı çalındı. Bir de bakayım ki merhum Faik Reşad Beydir. Hemen kapıya koştum, merhum içeriye girince ilk sözüm Beyefendi üzerinizde on lira var mıdır, oldu. Cevaben üzerimde yok ama evimde vardır. İstersen gidip getireyim, dedi. Haydi durma git getir, ama çabuk gel dedim. Bu telâşın sebebinı sordu, şimdi söyleyemem, git de gel sonra anlarsın, cevabını verdim. Yukarı çıkıp bir geniş nefesle Burhan'a işte yirmi lira, on lirası şimdi gelecek, otuz liraya sattığına dair yaz ilmühaberi, dedim...» ("Millet Kütüphanesi Ne Suretle Teşekkül Etti", *Tarih ve Edebiyat*, nr. 3, 31 Teşrinievvel 1338, s. 56-58.)

31 «Osmanlı üdebâ ve şuarasından merhum Faik Reşad Bey, bundan dört beş sene kadar evvel Darülfünûn târîh-i edebiyât muallımı idi. Fuad Bey, o muhterem ve kıymettar zatın yerine göz dikti, birtakım fesatlar kaydattı. Merhum gibi ehil ve erbab bir üstadı sukut ettirdi. Yerine geçti...» ("Bir Hıcvîye Münasebetiyle- Serlevhalı 44 Sayılı Yeni Mecmua'daki Makaleye Cevap", *Osmanlı Tarih ve Edebiyat Mecmuası*, nr. 3, 31 Mayıs 1334, s. 52-53.)

32 "Millet Kütüphanesi Ne Suretle Teşekkül Etti", *Tarih ve Edebiyat*, nr. 3, 31 Teşrinievvel 1338, s. 56.

«Ben Faik Reşad Beyin evine gittim, oturmuş ağlıyordu. Evet, Cenâb-ı Kibriyâ'nın azameti hakkı için ağlıyordu. Gözlerini mendil ile silerek dedi ki "*Osmanlı Târîh-i Edebiyatı* kitabımın ikinci cildini de ikmal etmiş olduğumu bilirsiniz. Hatta Nabî'nin tercüme-i hâlini sizden almıştım. Lâkin gerek o ikinci cildi ve gerek daha neşrolunmamış ne kadar asarım var ise cümlesini yırttım, ateşte yakıtım. Zira bu sinnimden sonra bu mertebeye kadar nâşınalık bana pek ağır geldi." Sonra yine ağlamasına devam etti. Yanında hokka kalem ile iki üç parça yazılmış şürler vardı, aldım baktım. Cümlesi Fuad Bey hakkında hicviye idi. Beyefendinin bana atfettiği:

Köprülü sılsilesinde hâşâ
Nisbeti yok ne ere, ne kadına,

.....
Köprülü derler onunçün adına.³³

kit'ası da o varakalar miyanında idi³⁴. Kendine pek çok tesellilerde bulundum ve hicviye yazmayıp Cenabıhakk'a havale etmesini rica ettim. Ve'l-hâletü hâzihî hicviyelerinin bazıı merhumun hatt-ı destiyle yanımda mevcuttur. Az bir müddet sonra biçarenin hânmanını yakan âteş-i te'sîr-ı Fuad, o mecmûa-i irfan ve kemali mahvedip gitti. O hicviye şayı oldu, pek çok kimseler benim olmak üzere gösterdiler, reddettim...»³⁵

Bu arada Ali Emîrî Efendinin elinde çok geniş bir kütüphane ve paha biçilmez nadir eserler bulunduğunu bilen Mehmet Fuad Köprülü, bir ilim adamı hassasiyetiyle bunlardan istifade etmenin yollarını aramaktadır. Ali Emîrî Efendi ise hoşlanmadığı bu genç müellifin kendi kütüphanesinden istifade etmesine sıcak bakmamakta ve dolayısıyla onun gerek araya çöçiler koymak gerekse yazılarında dile getirmek suretiyle izhar ettiği bu talebini reddetmektedir. Ali Emîrî Efendinin "Bursa mebûs-ı sâbıkı Tahir Beyefendiye, haneme kabul ile kütüphanemi ziyaret eylemeyi rica etmiş ise de cevâb-ı red vermiştim."³⁶ dediği Köprülü, işte bu sebeple yukarıda söz konusu ettiğimiz ve tek nüshası Ali Emîrî Efendide bulunan *Dîvânü Lügati't-Türk*'ün orijinal nüshasını neşredilmeden evvel görme imkânı bulamamıştır. Zira Köprülü o sıralarda kaleme aldığı bir yazısında millî tarihimizi yazmak için "anâsır-ı ibtidâiyye"nin meydana çıkarılmasının zarurî olduğunu,

33 Orhan Seyfi Orhon bu dörtlüğü şöyle nakleder:

*Köprülü ailesinde hâşâ
Nisbeti yok ne ere, ne kadına,
Beli köprü gibidir o
Köprülü dendi onunçün adına.*

("Kitap Aşkı", *Son Havadis*, nr. 4484, 19 Mayıs 1970, s. 2.)

34 Fuat Köprülü, bu hicviyenin Ali Emîrî tarafından yazıldığını düşünse de Faik Reşad Bey'e ait olduğu akla daha yakın bir ihtimaldir. Çünkü Ali Emîrî Efendinin böylesine galiz bir hicviyeyi, yukarıda arz ettiğimiz üzere çoktan vefat etmiş olan yakın dostu Faik Reşad'a ıfaze etmek gibi bir niyetinin olabileceğini düşünmek güçtür (Fuat Köprülü'nün bu konudaki düşüncesi için bk. "Bir Hiciv Münasebetiyle", *Yeni Mecmua*, nr. 44, 16 Mart 1918, s. 345-346.)

35 "-Bir Hiciv Münasebetiyle- Serlevhalı 44 Sayılı Yeni Mecmua'daki Makaleye Cevap", *Osmanlı Tarih ve Edebiyat Mecmuası*, nr. 3, 31 Mayıs 1334, s. 52-66.

36 *Tarih ve Edebiyat*, nr. 3, 31 Teşrîniyevvel 1338, s. 56'daki 2. dipnot.

bazı eserlerin mensup olduğu milleti için millî bir servet makamında bulunduğunu söyledikten sonra "Fâzıl-ı muhterem Ali Emirî Efendi hazretlerinde nüsha-i yegânesi mahfuz bulunduğu mesmuumuz olan Mahmud Kaşgarî'nin *Dîvânü Lügati't-Türk*'ünü bu kabilden addedebiliriz... Maarif Nezareti, fâzıl-ı müşarün-ileyh nezdinde teşebbüsâtta bulunarak eser-i meşhûru neşre himmet ederse millî bir defineyi meydana çıkarmış olur. Emirî Efendi hazretlerinin, eser-i mezkûrun tab ve tasrihine nezaret gibi bir vazîfe-i vataniyyeyi deruhte etmekten ve böylece tam ve sarîh bir nüsha meydana getirmekten çekinmeyecekleri muhakkaktır..."³⁷ demektedir. Bununla beraber muhtelif yazılarında Ali Emirî Efendiyi "fâzıl-ı muhterem", "müdekkik-i fâzıl Ali Emirî Efendi hazretlerinin eser-i âlimâneleri"³⁸ gibi ifadelerle taltif etmeyi ihmal etmeyen Köprülü, bir başka makalesinde uzun bir maziye sahip olan sözlü edebiyat geleneğimizin ve saz şairlerimizin tarihi hakkında doğru bilgilere ulaşabilmek için bilhassa âşıkların yazdıkları eserlere müracaat ederek "birtakım istidlâlât-ı târihiyyede bulunmak" gerektiğini ve bu münasebetle kendi topladıklarıyla Necip Asım ve Kilisli Rifat Efendilerin cem ettikleri nadir eserleri birer birer tedkik etmek lâzım geldiğini söyledikten sonra "Maamafih bütün bu müşkilâta rağmen hulâsa-ı tarihiyyenin sıhhat ve mükemmeliyetini asla iddia edemem; bu tarz-ı şiire ait kendilerinde birçok vesâik-i nâdire bulunduğu muhakkak olan Ali Emirî ve Halis Efendiler gibi iki fâzıl-ı muhteremin bu hususta bilhassa muavenetlerini rica ederiz..."³⁹ demek suretiyle Ali Emirî Efendinin kütüphanesinden istifade edebilmek için bu defa açıkça çağrıda bulunmaktadır.

Ali Emirî Efendi ise "öteden beri neşrettiği hilâf-ı hakikat" makaleler ve bilhassa Faik Reşad'a yaptığını ileri sürdüğü fenalıklar sebebiyle Köprülü'den daima uzak durmayı tercih etmiş ve içinde biriken öfkeye rağmen bu makaleler karşısında gösterdiği sessizlik tavrını, kendisine yönelik iltifatlar ve kütüphanesinden istifade etme çağrıları karşısında da sürdürmüştür. Kaldı ki Ali Emirî Efendi bu suskunluğunu, *Acâibü'l-Letâif*⁴⁰ adıyla neşrettiği kitaba Köprülü'nün yönelttiği ağır tenkit⁴¹ ve hatta tıpkı Faik Reşad meselesinde olduğu gibi kendisinin de Âsâr-ı İslâmiyye ve Milliyye Encümeni riyasetinden çekilmesine verdiği sebebiyet⁴² karşısında dahi bozmamıştır. Ancak bütün bunlar oldukça

37 Köprülüzade Mehmed Fuad, "Eski Eserlerimiz", *Tasfir-i Efkâr*, nr. 913, 17 Zıhicce 1331/4 Teşrinisani 1329-17 Teşrinisani 1913, s. 2.

38 Köprülüzade Mehmed Fuad, "Amasya Tarihi", *İkdam*, nr. 6131, 20 Rebiulahir 1332/5 Mart 1330-31 Martiefrenci 1914, s. 3.

39 Köprülüzade Mehmed Fuad, "Saz Şairleri (7)", *İkdam*, nr. 6176, 19 Nisan 1330/2 Mayıs 1914, s. 3.

40 Hocazade Gıyaseddin Nakkaş, *Acâibü'l-letâif: Hatâyî Seyahatnamesi*, Mütercim: Çelebizade Âsım, Naşırı: Alı Emirî, İstanbul, 1331, 18 s.

41 Köprülüzade Mehmed Fuad, "Kitap Tenkitleri", *Millî Tettebular Mecmuası*, nr. 5, Teşrinisani-Kânunievvel 1331, s. 351-368.

42 Alı Emirî Efendi, 1915 yılında kendi riyasetinde kurulan ve sadece kırk gün vazîfe yaptığı Âsâr-ı İslâmiyye ve Milliyye Encümeninden ayrılmasına, bu encümende aza bulunan Fuad

hassas ve alıngan bir tabiate sahip olan Ali Emîrî Efendide evvelâ hoşnutsuzluğa, fakat zaman içinde merhale merhale öfkeye, nefrete ve nihayet kendisine yönelik bu son iki hadiseden sonra da ölene kadar içinden söküp atamayacağı bir kine sebep olmuştur ki 1918'de çıkarmağa başladığı *Osmanlı Tarih ve Edebiyat Mecmuası*, işte bu kinin ürünü olarak zuhur etmiştir⁴³. Zira derginin ilk sayısında, "...Bu mecmuayı neşirden maksat Osmanlılara dair ilerde yazılacak tarih ve edebiyat kitaplarına müteallik asar ve vesâik-i nâdireye şimdiden bazı sahâif-i sâbite amade eylemektir."⁴⁴ dediği hâlde, asıl maksadını uzun süre gizleyebilme muvaffakiyetini gösteremeyen Ali Emîrî Efendi, derginin 12. sayısında "Benim bu mecmuayı neşredişim, mükemmel bir (edebiyat mecmuası) çıkarmak maksadıyla olmayıp vatan ve milletime hizmet için her neye teşebbüs etmiş isem ve hükûmet-i seniyyemiz bu maksad-ı edebî uğrunda hangi bir vazife tevdi etmiş ise bir erzel-i kevneyn olan *Millî Tettebbular* ve sonra *Yeni Mecmua* gibi vebâ-yı haysiyyet-i millet olan iki hezeyanpâre de benim aleyhime düştü, hem Osmanlı Tarih Encümeni azalığından, hem de Âsâr-ı İslâmiyye Encümeni riyasetinden istifaya mecbur oldum. Tamam iki sene sabr u tahammül ve sükût ettiğim hâlde yine yakamı bırakmadı. Muktedâ-yı rezâlet ve pîşvâ-yı cinnet ve cehâleti olan bazı iki ayaklı öküzler de haydi yürü bakalım dediler. On beş vilâyât-ı şâhânedede bu kadar memuriyetlerle bulunmuş ve milyonlarla insanların hiçbirini aleyhimde şakk-ı şefe etmemiş iken bu gayr-ı âdemler aleyhimde yazdırmadık, söylemedik söz bırakmadılar. İşte ben de bunun için *Osmanlı Edebiyat Mecmuası*'nı çıkarmağa mecbur oldum."⁴⁵ demektedir, hatta bununla da kalmayıp 19. sayıda "... Bundan üç dört sene evvel Kiblelizade Fuad'ın nasıl kabına sığmamakta olduğu ve zîr ü bâlâyâ nasıl şütüm-ı galîzalarda bulunduğu malûmdur. Beni de başkası gibi zannederek etrafıma dolaşmağa cesaret etmesi üzerine mücerred o nâmübarek hatırı için dört yüz lirayı aşk edip iki senelik kâğıdını bittehyie hamiiyyet-i ilmiyyem ve vatan-ı pâkime olan muhabbet-i ciddiiyyem icabınca *Osmanlı Tarih ve Edebiyat Mecmuası*'nı çıkarmağa mecbur oldum."⁴⁶ demek suretiyle, bu derginin sırf Fuad Köprülü'ye duyduğu kin ve nefretten doğduğunu açık açık söylemektedir.

Bütün bunlar gösteriyor ki Ali Emîrî Efendi ile Mehmet Fuad Köprülü arasında herhangi bir yakınlık ve dostluk teşekkül etmemiştir. Hâlbuki bu konu ile alâkalı kaynaklar, "Bu iki kültür adamı birbirine hayrandı. Fuad Köprülü üstad addettiği Emîrî Efendiye çok saygılıydı. Emîrî Efendi de edebiyat tarihinde pek değerli bir genç olan profesörle çok dosttu. Bir kitap aralarında kıyamet

Köprülü'nün sebep olduğunu iddia etmektedir. ("Mudhike", *Osmanlı Tarih ve Edebiyat Mecmuası*, nr 4, 30 Haziran 1334, s. 78-79.)

43 İbrahim Alaaddin Gövsa, Ali Emîrî Efendinin bu mecmuayı, kendine düşman sandıklarına ve bilhassa Fuad Köprülü'ye istediği gibi hücum edebilmek için bir hayli paralar sarfederek neşretmiş olduğunu kaydeder. ("Ali Emîrî Efendi", *Türk Meşhurları*, tarihsiz, s. 35.)

44 *Osmanlı Tarih ve Edebiyat Mecmuası*, nr. 1, 31 Mart 1334, s. 6.

45 "Mütalâa", *agm.*, nr. 12, 28 Şubat 1335, s. 214.

46 *agm.*, nr. 19, 30 Eylül 1335, s. 418'deki dipnot.

koparmıştır. Bu kitap Emîrî Efendinin kütüphanesinde yabancı eline geçmemesi için sımsıkı sakladığı *Dîvânü Lügati't-Türk'tür...*" şeklinde iki edibin başlangıçta yakın dost olduklarını fakat Fuad Köprülü'nün *Dîvânü Lügati't-Türk'ün* neşredilmesinde dahil olduğu gerekçesiyle bu dostluğun bozulmuş olduğunu ileri sürmekte⁴⁷, yahut "Ali Emîrî Efendinin Köprülü'ye infialine gelince, bu, Millet Kütüphanesinin kuruluşu sırasında bazı gazetelerde yer alan yazıların onun aşırı derecede hassas ve vehimli ruhunda yarattığı fırtınadan doğabileceği gibi, genç ve değerli dostundan kısa zamanda çok daha mükemmel eserler bekleyişinden de kaynaklanmış olabilir" yorumunu yapmaktadırlar⁴⁸. Ancak, hem Ali Emîrî Efendinin kendi ifadelerine⁴⁹, hem de *Dîvânü Lügati't-Türk'ün* ilk naşiri olan Kilisli Muallim Rifat'ın hatıralarına⁵⁰ göre, bu kitabın neşri ile Mehmet Fuad Köprülü'nün herhangi bir alâkası bulunmamaktadır. O hâlde, esasen bu iki edip arasında var olduğu iddia edilen -fakat gerçekte olmadığını gördüğümüz- yakın dostluğun bozulmasına *Dîvânü Lügati't-Türk* sebep olamayacağı gibi Millet Kütüphanesinin kuruluşu sırasında bazı gazetelerde yer alan yazıların⁵¹ yahut "genç ve değerli dostundan kısa zamanda çok daha mükemmel eserler bekleyişi"nin de bu hadiseyle uzak veya yakın bir ilgisinin olamayacağı aşikârdır. Çünkü bir insanın, "yakın dostundan kısa sürede çok daha mükemmel eserler beklemesi" fakat gerçekleşmeyince aleyhinde oldukça ağır hakaretlerde bulunması ihtimali pek karîn-i sihhat olmasa gerektir. Bununla beraber Ali Emîrî Efendinin "hassas ve vehimli ruhunda fırtına yaratan" ve arkasında Mehmet Fuad Köprülü'nün parmağı olduğu zehabını uyandıran yazılar da Millet Kütüphanesinin kuruluşu aşamasında değil, 1921'den sonra Evkaf Nezaretinin vakıf eserler

47 Orhan Seyfi Orhon, *agy*. [Orhan Seyfi Orhon bu yazının devamında, "Ali Emîrî Efendi, Köprülü'yü çok fazla sevdiği için kimseye göstermeden evinde inceleyip hemen iade etmek şartıyla kitabı verir. Fuat Köprülü, Ziya Gökalp, kitabı gözden geçirirler. Bunun Maarif Vekâletince hemen bastırılıp millî kütüphanemize maledilmesi gerektiğine karar verirler. Ali Emîrî Efendinin bu işlerden haberi yoktur. Maarif Vekâleti Ali Emîrî Efendiye istediği parayı verecektir. Ona kalsa bu kitabın basılması değil, yüzünün bile gösterilmesini istemeyeceği muhakkaktır. Emîrî Efendi bunu görünce sevgilisine tecavüz edilmiş bir âşik gibi çıldırır. O devirdeki İttihat ve Terakki hükûmetine gücü yetmez. Ama Fuat Köprülü'ye can düşmanı olur. Aleyhinde söylemedik söz bırakmaz. Sırf Köprülü aleyhinde istediğini yazmak için bir dergi çıkarır..." demektedir.]

48 Dr. Muhtar Tevfikoğlu, *Ali Emîrî Efendi*, Ankara, 1989, s. 58-59.

49 *Dîvânü Lügati't-Türk'ün* satın alınışı ve yayımlanışı hakkında geniş bilgi için bk. "Millet Kütüphanesi Ne Suretle Teşekkül Etti", *Tarih ve Edebiyat*, nr. 3, 31 Teşrinievvel 1338, s. 53-65.

50 Kilisli Muallim Rifat, "Bildiklerim I-VI", *Yeni Sabah*, nr. 2645, 30 Eylül 1945, s. 3; nr. 2649, 4 Ekim 1945, s. 3; nr. 2652, 7 Ekim 1945, s. 4; nr. 2656, 11 Ekim 1945, s. 3; nr. 2659, 14 Ekim 1945, s. 4; nr. 2663, 18 Ekim 1945, s. 3.

51 Millet Kütüphanesinin kuruluşu sırasında Ali Emîrî Efendiye dair gazetelerde menfi yazılar yer almadığı gibi sırf bu hizmetinden ötürü, büyük şair Yahya Kemal'in şiirine dahi mazhar olmuştur. Ali Emîrî'den övgü ile söz eden bu gazel için bk. "Ali Emîrî'ye Gazel", *Eski Şiirin Ruzgârıyla*, 4. bsk., İstanbul 1985, s. 59-60.

hakkında başlattığı tetkikat sırasında çeşitli gazetelerde yer alan menfi haber ve yazılardır.

Vakıa bu yazıların ortaya çıkmasında Fuad Köprülü'nün bizzat dahil olmasa bile Ali Emîrî Efendinin 1918'den itibaren çıkarmağa başladığı *Osmanlı Tarih ve Edebiyat Mecmuası*'nda Köprülü'ye yönelttiği tenkitlerdeki ağır ifadelerin tesirli olduğu muhakkaktır. Tıpkı Köprülü'nün gençlik devresindeki tenkidî yazıları dolayısıyla muhtelif çevrelerde sebep olduğu dedikodulara hatta daha fazlasına bu defa mecmuasındaki tenkitleri yüzünden Ali Emîrî Efendi yol açmış ve bazı kalem sahiplerinin de husumetini üzerine çekmeğe başlamıştır.

Ali Emîrî Efendi, evvelâ İbnülemin Mahmud Kemal'in 1328'de neşrettiği *Kâmil Paşanın Sadareti ve Konak Meselesi*⁵² adlı risalesine her ne sebebe mebni ise sekiz sene sonra yazdığı bir tenkitle⁵³, kendisi gibi "aynı meslek-i irfânın sâliki ve aynı ma'şukun âşığı" olan bu müellifle -biraz bulanık da olsa- öteden beri devam edegelen dostluklarının bozulmasına yol açmıştır. O kadar ki İbnülemin Mahmud Kemal bu tenkide cevap vermekle iktifa edememiş⁵⁴ Ali Emîrî Efendinin ölümünden sonra *Son Asır Türk Şairleri*'nde onun biyografisine ayırdığı sayfaları âdeta öfkeyle kararan bir mürekkeple doldurmuş⁵⁵, hatta hiç ilgisi bulunmayan başka konularda bile kendince bir münasebet kurup onu gülünç gösterecek ifadelerle dipnotlara düşürmekten geri kalmamıştır⁵⁶. Bununla beraber *Şair* dergisinde "İki Mektup" başlığı altında intişar eden ve Ali Emîrî Efendinin mecmuasıyla Köprülü'ye yönelttiği ağır tenkitleri alaya alan bir hiciv manzumesinin de bu husumetten doğduğunu kaydetmek gerekir⁵⁷.

52 İstanbul, 1328, 32 s.

53 "İsbât-ı Müddeâ İçin Tahrîf-i Vesâik", *Osmanlı Tarih ve Edebiyat Mecmuası*, nr. 17, 31 Temmuz 1335, s. 363-368

54 İbnülemin Mahmud Kemal, "Tarihî Vesikalar Etrafında", *Tarik*, nr. 13, 2 Ağustos 1335/1919, s. 2.

55 Bizce şaşırtıcı olan husus, İbnülemin Mahmud Kemal'in çoğunlukla hıslarının galebesi altında kaleme aldığı Ali Emîrî'nin biyografisi hakkında Ahmet Hamdi Tanpınar'ın ".. *Son Asır Türk Şairleri*, yer yer hakiki bir ehemmiyet kazanan sayfalarla doludur. Ve onu okuyanlar, çok defa muharririn münhasıran hatıralarını ihtiva eden bir eser yazmadığına müteessir olurlar. Ben kendi hesabıma Türkçede onun Hersekli Ârif Hikmet için veya Ali Emîrî Efendi için yazdığı şeyler kadar nefis pek az şey okudum. Belli ki onları yazan, yazdığı esnada kendisi de mahzuzdu." demesidir. (*Edebiyat Üzerine Makaleler*, İstanbul, 1969, s. 430.)

56 İbnülemin Mahmud Kemal İnal, "Emîrî Efendi", *Son Asır Türk Şairleri*, 3. bsk., c. 1, İstanbul 1988, s. 298-312.

57 Bu manzume şöyledir:

"Tevfik Paşadan Ali Emîrî Efendiye"

*Ey kâr-ı kadîmi ihya eden zat
Karşında titresin Köprülü Fuad,
Mecmuanız gayet sevimli, lâtif,*

*Daima bizimle ol sen hem-murad,
Yeniden yükselsin kaside, gazel!
Hem parada ağır, hem yukte hafif,*

Ali Emîrî Efendiyle eskiden beri dost olduğu ve onu "üstat", "mütebahhir" gibi sıfatlarla taltif ettiği hâlde⁵⁸ *Osmanlı Tarih ve Edebiyat Mecmuası*'nın yayımlandığı sürenin sonuna doğru ondan yüz çevirmeye başlayan ve bu münasebetle aralarında kısa fakat şiddetli bir münakaşa cereyan eden ediplerden biri de Ali Kemal'dir⁵⁹. Millet Kütüphanesine dair çeşitli gazetelerde yayımlanan ve yukarıda dile getirdiğimiz üzere Ali Emîrî Efendi ile Mehmet Fuad Köprülü'nün aralarının açılmasına sebep olabileceği ileri sürülen menfî yazıların başlangıç noktasında, tespitlerimize göre bu münakaşa yer almakta ve dolayısıyla söz konusu münakaşanın doğup gelişme süreci de konumuz açısından ayrı bir önem kazanmaktadır.

Ali Kemal'in Ali Emîrî Efendiden yüz çevirmeye başladığının ilk işareti, öteden beri *Osmanlı Tarih ve Edebiyat Mecmuası*'nın her nüshasını gazetesiyle ilân ettiği hâlde, 30 numaralı nüshayı ilân etmemiş olmasıdır. Bu duruma üzülen Ali Emîrî Efendi kendi mecmuasında kaleme aldığı sitemkârane bir ihtarnamede, "Mecmua-i âcizânemi umûm-ı cerâid-i İslâmiyye neşir ve ilân eylediği hâlde nûr-ı sabah marifetiyle münevver ve birçok peyâm-ı beşâretle müzeyyen olan muhterem gazeteleri alıştırılmış olduğunuz iltifatın hilâfına olarak ismini bile neşir ve ilân etmedi." demekte ve bu hâlin aralarındaki "uhuvvetin kıymet-i hakikisine" bilmediği bir sebepten dolayı hâle gelmiş olmasından kaynaklandığı zehabıyla bir hayli mahzun olduğunu ifade etmektedir⁶⁰. Ali Emîrî Efendiyi mahzun eden bu endişe ise bir müddet sonra *Peyâm-ı Sabah*'ta yayımlanan bazı hiciv

Hayranınız olmuş Suleyman Nazif, Hecede bir şur bulmadım güzel!
Benimle Beraber gel dua et de Bizi dülşâd etsün Rezzâk-ı Ezel!

"Alı Emîrî Efendiden Tefvîk Paşaya"

Bir zaman goklerde aradım sızı, Nihayet zemunde buldunuz bizi,
Bırakın Kibleli denen densizi, Turan illerinde çalsın kavalı!
Tefvîk Paşasıyım edebiyatın, İşte böyle çıkar zevki hayatın,
Sırası Fuad'a geldi heyhatın, Hiç böyle gulmedim doğdum doğalı!
Azminle bun yaşa ey sadr-ı cedîd, Var iken sizde bu cesaret, umud.

(Çımdık, "İki Mektup", *Şavr*, nr 9, 6 Şubat 1919, s. 143.)

- 58 Alı Kemal, Ruşen Eşref'e verdiği mulâkatta Mehmet Fuad Köprülü'den bahsederken "Alı Emîrî Efendi üstadımız gibi bir mütebahhir çıkar. Türk edebiyatında o vâkıf-ı küll geçinmek isteyen Fuad Beyin henüz Selim-i Evvel'in Türkçe şırlarına bile vukufu olmadığını daha bir alay hatalarıyla beraber maydana çıkarır..." ifadelerini kullanır. (Ruşen Eşref, *Dıyörler ki, Dersaadet-Kanaat Matbaası*, 1334, s. 334-335.)
- 59 Alı Kemal, ileride söz konusu edeceğimiz bir yazısında, Alı Emîrî Efendinin kendisiyle önceden beri "can cığır" dost olduğunu ancak İstanbul'da artık Ankara'nın "düdüğü ötüğünü bildiği ve gıttıkçe daha ziyade öteceğine hükmettiği için" kendisine düşman olduğunu ifade etmektedir ("Peyâm-ı Eyyâm", *Peyâm-ı Sabah*, nr. 1088, 15 Rebiulahir 1340/15 Kânunievvel 1337-1921, s. 1.)
- 60 "Edîb-ı Muhterem Alı Kemal Beyefendi Hazretlerine". *Osmanlı Tarih ve Edebiyat Mecmuası*, nr. 31, 30 Eylül 1336, s. 929-930

manzumelerinde Mehmet Fuad Köprülü ile aralarındaki münakaşadan dolayı onu hicveden yahut alaya alan mısralara da yer verilmek suretiyle yavaş yavaş gerçekleşmeğe başlamıştır. Nitekim *Peyâm-ı Sabah* gazetesinin 21 Aralık 1337 tarihli nüshasından itibaren Abdülbaki Fevzi imzasıyla ardı ardına yayımlanan hicviyelerdeki şu mısralar, işte bu husumetin tezahürü olarak ortaya çıkmışlardır:

*Olmaz resîde kimse (Emîrî-i) şaire,
Zîra semend-i fikrine her an sâ mân verir.
Bilmem neden o (Kıbleli) oğlundan almaz oç,
Hâlâ o bî-amânı yok etmez, aman verir.⁶¹*

*Gölgesinden korkarak açmaz (Emîrî) ağzını,
Bence İstanbul'da ondan ürkek kalmadı.⁶²*

*Nerdesin sen ey Emîrî-i sühandân-ı vatan,
Duymuyor asla bugünler gûşum elhân-ı vatan,
Etmiyor yardım, kanarken kalb-i vicdân-ı vatan,
Şair olmak istiyor bilcümle şübbân-ı vatan,
Kârı çok dünyada bundan başka meslek kalmadı⁶³*

Peyâm-ı Sabah'ta birbiri ardınca bu kabil mısralar yayımlanırken, Ali Kemal'in "Peyâm-ı Eyyâm" başlıklı köşesinde, «*Firâk-ı Irak*⁶⁴ nâşid-i nâlânı nesirde ve şiirde, yazıda ve sözde o şahsına has eda ve müedda ile geçen gün diyordu ki: "Ne garip insanlar! Bağdat'tan avdetimde Beyoğlu'na çıkınca Turan namıyla Büyük Cadde'nin göbeğinde koskoca bir lokanta gördümdü. Hristiyan rakiplerine karşı o Müslüman müessesesinden herkes gibi ben de hoşlandımdı. İstanbul cihetine geçince Divanyolu'nda Kızıl Elma diye bir aş evine tesadüf ettimdi, yine güldümdü. Bu sefer Malta'dan dönüşümde baktım ki Turan ola ola Kristal olmuş, fakat Kızıl Elma da Lem'a-i İkbâl!.." Turan'ın Kristal oluşu hazin ise de tabiidir, İslâm'dan Hristiyana geçince tahavvül-i unvân zarurîdir. Lâkin Kızıl Elma'ya Lem'a-i İkbâl demekte acaba ne münasebet vardır! Bir lokanta için öyle bir isim gökten inmiş gibi münasip değil midir?...» cümleleriyle başlayıp devam eden bir yazısı yayımlanır⁶⁵. Bu yazıyı bahane ederek *İleri* gazetesinde Ali

61 Abdülbaki Fevzi, "Nevazış", *Peyâm-ı Sabah*, nr. 1064, 20 Rebiulevvel 1340/21 Teşrinisani 1337-1921, s. 3.

62 Abdülbaki Fevzi, "Nazire", *Peyâm-ı Sabah*, nr. 1065, 21 Rebiulevvel 1340/22 Teşrinisani 1337-1921, s. 3.

63 Abdülbaki Fevzi, "Tahmis", *Peyâm-ı Sabah*, nr. 1068, 24 Rebiulevvel 1340/25 Teşrinisani 1337-1921, s. 3.

64 Süleyman Nazif'in Irak'ın kaybindan duyduğu ıstırapı dile getirdiği manzum ve mensur parçalardan oluşan eseridir. (İstanbul, 1336, 63 s.)

65 Ali Kemal, "Peyâm-ı Eyyâm", *Peyâm-ı Sabah*, nr. 1075, 2 Rebiulahir 1340, 2 Kânunievvel 1337-1921, s.1.

Kemal'e bir cevap yayımlayan Ali Emîrî Efendi, Ali Kemal'le birbirlerine çok ağır ithamlarda buldukları bir münakaşanın da başlamasına sebebiyet verir.

Ali Emîrî Efendi, Ali Kemal'in bu yazısına itiraz mahiyetinde kaleme aldığı ve "Divanyolu'ndaki aş evinin evvelce ismi Kızıl Elma iken Lem'a-i İkbâl'e tebdil edilmiş bulunmasına, *Firâk-ı Irak* nâşid-i nâlânı sohbet arasında öyle bir şey söyleyebilir. Lâkin gazete sütunlarına nakşetmek için biraz teemmül lâzım idi. Bakınız Kızıl Elma ne suretle Lem'a-i İkbâl olmuştur:..." cümleleriyle başlayan yazısında evvelâ bu lokantaların adlarının niçin değiştirildiğini izah eder. Ancak, yazının devamında sözü Ali Kemal'in hassas olduğu bir mecraya aktararak onun herkesçe bilinen Millî Mücadele aleyhindeki tavır ve yazılarına son vermesini nasihat etmesi, aralarında şahsiyat itibariyle edep ölçülerinin bir hayli dışında cereyan edecek olan münakaşayı ateşleyen ilk kıvılcım olur. Zira Ali Emîrî Efendi, "Mîr-i muhterem rica ederim gücenmeyiniz, bu münasebetle size bir nasihatte bulunacağım. Anadolu'da mukaddes vatan uğrunda kanlarını döken mücahidîn hakkında kavâid-i âdâb-ı beşeriyeye kabil-i tatbîk olmayacak surette yazmadığımız hakaret-âmîz ve müstehcen sözler kalmıyor." dedikten sonra, bizim için hayatî bir mesele olan Anadolu'daki mücadelenin ahvalini ve eskiden beri Yunanlıların hangi menfur hasletlerle müştehir olduklarını tafsilâtlı bir şekilde dile getirir. Bu itibarla yazısını "Ben kendi hisseme ait olmak üzere söylerim ki eğer hayatım bu hâli, yani Yunan'ın galibiyetini görmekle baki kalacaksa, Allah belâsını versin öyle hayatın! Harice taallûk eden bu hayatî mes'elenin siyaseten neticesine kadar hamiyeten ta'dîl-i lîsan buyurmaları taraftarıyım. Bâki arz-ı güldeste-i ihtirâm ederim, efendim." cümleleriyle tamamlar⁶⁶.

Ali Emîrî'nin bu yazısına cevap vermekte bir an bile teehür etmeyen Ali Kemal, hemen ertesi gün *Peyâm-ı Sabah*'ta zehir zemberek bir yazı kaleme alır ve Ali Emîrî Efendi hakkında çok ağır sözler sarfeder. Ali Kemal, Ali Emîrî Efendinin "hakikatte eski zaman kurnazlığıyla, münafıklığıyla yazılmış, haksız ve hakikatsiz olduğu derecede nankör, müteceviz ve müfteri" olan bu yazısının tenkit veya itiraz itibariyle manasız olduğunu ileri sürerek "âdeta yazdıkları, yaptıkları, hâsılı bütün hayatı gibi manasız bir adamın vicdanımıza, içtihadımıza, hamiyetimize insafsız ve itikatsiz bir taarruzu için bir bahanedir." der. Ali Kemal, "şimdiye kadar yaşına, başına, hususiyle Feyzullah Efendi kütüphanesine kitaplarını ilâve ederek işlediği hayra hürmeten matbuattaki taşkınlıklarını, şaşkınlıklarını hoş gördüğümüz bu adamcağıza artık bazı acı sözler söylemek zamanı geldi!" dedikten sonra Ali Emîrî Efendinin II. Abdülhamid devrini "müdahene, riya ve tabasbusla" geçirdiğini, İttihat ve Terakki döneminde işlenen cinayetlerin hiçbirini tel'in etmediği gibi Talat, Enver ve Cemal Paşaların âdeta "kulu kurbanı" olduğunu, çünkü "o hân-ı yağmadan istidana, hâline göre meselâ Evkaf Nezareti gibi bir lokma kavramağa" çabaladığını, Mütarekeden sonra da

⁶⁶ Ali Emîrî, "Ali Kemal Beye Bir Cevap", *Ileri*, nr. 1384, 14 Kânunievvel 1337/13 Rebulahir 1340, s. 3.

muhalefete hücum eylediğini iddia eder ve yazısını "Ancak şimdi muhitimizde Ankara'nın düdüğü öttüğünü bildiği ve gittikçe daha ziyade öteceğine hükmettiği için, velev pek haksız yere olsun, bize bu tecavüzlerle bazı gözlere gireceğine ve o sayede hırs bu ya, şöyle böyle bir külâh kapacağına zahip oluyor. Biz bu zeminde böyle ne küçüklükler gördük!" cümleleriyle ikmal eder⁶⁷.

Ali Kemal'in bu yazısına verdiği cevaba "Yahu bu ne hâldir? Sana mecnun diyeceğim ama, mecnunlara hakaret etmiş olurum. Zira en müfrit mecnunların bile hiç olmazsa onda bir sözü akıl ve mantığa muvafık düşer. Senin sözlerinde o da yok..." cümleleriyle başlayan ve bütün suçlamalarını aynı galiz üslûp ve kelimelerle reddeden Ali Emîrî Efendi, muhatabına "Eğer bu sözleri sen uydurmuş isen uydurduğunu ve eğer bir yalancıya aldanmış isen aldanarak yazdığını itiraf ve izah ve etmezsen Allah'ın gazabı senin üzerine olsun. Şüphesiz böyle iftiralarla öyle bir belâyâ uğrarsın ki en hazık tabipler ilaç etmekten âciz kalır..." şeklinde beddua dahi etmekten çekinmez. Ali Emîrî Efendi yazısına şöyle devam eder:

«Kitap alıyorum diye peyâm-ı eyyâmırla âleme ilânlar yaptığın hâlde, geçen gün kitapları satmaya teşebbüs edip yirmi bin lira istemişsin. Demek ki İslâm kitaplarını da imha için sen âdetâ bir ecnebi sımarsısın. Bu senin sıfatına yakışır mı? Ama diyeceksin ki hangi sıfat? O da başka! ... Bir de ne iz'ansız adamsın, bana karşı hiciv beyitleri yazılır mı? Ben sabavet zamanımda Nefî'nin *Sihâm-ı Kazâ*'sına⁶⁸ karşı *Tuhfetü'l-beliyye* isiminde mücellid ve müretteb bir hiciv kitabı yazdım. Fakat hiciv mezmum bir şey olduğu için kimseye hitap etmedim. İsim beyitleri açıktır. İstersem bugün o kasidelere senin ismini kor, âleme karşı senin hân mânânı rezil ederim. Aklını başına çevir!... Yahu ne kadar ruh-suz adamsın! ... Huda bilir ki şu iz'ansız, vicdansız sözlerine cevap vermeyi bîlüzum bir tenezzül addediyorum. Tamam on sayfa müdellel yazı yazmış iken işte hepsini tayıyedir. Çünkü hüsnü'l-insaf sıfatını haiz olan hiçbir insana benzemeyen öyle haris ve öyle yaptığını bilmez şaşkın bir adamsın ki senin velinimetin seni yoktan var edercesine birdenbire Maarif Nazırı ve müteakiben Dahiliye Nazırı tayin etti. Sen ise hiçbir istifâden olmadığı hâlde Hariciye Nezaretine de göz diktin. Ve niçin beni Hariciye Nazırı yapmadın diye o zata da makam-ı sadâret-i uz mâdan çekilmesi için hücum eden şahıs değil mısın? Ali Kemal Bey, sen bu âlî hakikatleri işittikçe patlıyorsun. Anladım ki kapılmış olduğun hırs-ı dünya uğruna tamamıyla yalan yazıyorsun. *Times* gibi ve *Tan* gibi muazzam Avrupa gazeteleri bile lehimize döndüğü hâlde sen hâlâ eski kafada inat ediyorsun. Bunun için hamiyeten bir müddet sükût etmenizi ihtar etmiştim. Ben sana iyilik etmek istedim, baba nasihati ettim. Yoksa senin her gün temcit pilâvı gibi ısıtıp ısıtıp ortaya koyduğun garazkârâne elfâz-ı galizayı otuz seneden beridir tanıdığım Mihran Efendinin bile asla vicdanı kabul etmez. Fakat ne yapsın zavallı ne çare ki bir kere yakasını ele vermiştir...»⁶⁹

67 Ali Kemal, "Peyâm-ı Eyyâm", *Peyâm-ı Sabah*, nr. 1088, 15 Rebiulahir 1340/15 Kânunievvel 1337-1921, s. 1.

68 Nefî'nin hiciv manzumelerini topladığı eseridir. Birinci kitabı basılan (*Sihâm-ı Kazâ-yı Zemân*, İzmir, 1340, 60 s.) bu kitap hakkında bkz., Prof. Dr. Abdülkadir Karahan, *Nefî Divanı'ndan Seçmeler*, İstanbul, 1986, s. 10-11.)

69 Ali Emîrî, "Ali Kemal Beyin Cevabına Bır Cevap", *İleri*, nr. 1388, 17 Kânunievvel 1337/16 Rebiulâhîr 1340, s. 3.

Bütünü göz önüne alındığında şahsiyat kısmı oldukça ağır basan bu yazı da karşılıksız kalmaz. Zira, "Ali Emîrî'nin o ma'tuhâne bühtanlarından bir çoğuna" güldüğünü ve bunlara ehemmiyet vererek cevaplamının lüzumsuz olduğunu ifade eden Ali Kemal, sözlerini şöyle tamamlar:

"Her iki satırda bir Allah'tan, insaftan bahseden bu müzevvir herif-i ra'nâ bılır kî kütüb-i kadîme-i İslâmî, ecanibin elinden kurtarmak için son zamanlarda benden ziyade çalışan olmadı. ... Bu adam çoluk çocuk sahibi olmadığı için kitaplarını Millet Kütüphanesine şerâit-i ma'lûme dairesinde, mevkiini temin ederek ihda eyledi. Büyük bir hayır işledi. Fakat bir yandan meselâ eski nakışlara yeni kalemler karıştırarak kemâl-ı belâhatinden o nefaisin başlıcalarını berbat etti, bir yandan da kütüphaneyi âdeta hususî bir mastaba şekline sokarak umumîlikten çıkardı. Bizzat şikâyet eylediği vechile karilerin çoğu oraya gitmez oldular. Çünkü istiklâl ve icthâd-ı fikrîlerini elbette böyle her tarafa tahakküm etmek isteyen bir herife feda etmezler.

Ey herze-vekîli kâinatın
Hâlâ hezeyâna kanmadın mı?
Can sıkılmak için midir hayatın,
Elverdi, henüz usanmadın mı?"⁷⁰

Ali Emîrî Efendi ise bu münakaşanın sonuncusu olmak üzere kaleme aldığı yazısında, Ali Kemal'in daha önceki ifadelerine de atıfta bulunarak muhatabına "Ebûcehil", "Sen ne ahmak adamsın!", "Seni terbiyesiz, hain, alçak seni!..." gibi çok daha ağır hakaretlerde bulunur. Bununla beraber Ali Kemal'in Millet Kütüphanesi hakkındaki ifadelerine karşılık "Bir refik-i şefikin bulunan Refik Halid de itiraz etmişti, sonra dilini kesti"⁷¹. Onun tefevvühü zevzekliğinden, senin itirazın ise hasudâne hiyanetindedir." cümleleriyle Refik Halid'e de sataşan müellif, söz konusu hakaretlerle tam bir tezat teşkil edecek şekilde kendi faziletlerinden de uzun uzun bahsetmeyi ihmal etmez⁷².

Ali Kemal, bu son yazıyı cevapsız bırakır, fakat *Peyâm-ı Sabah*'ta hem yukarıda naklettiğimiz türden Ali Emîrî'yi tezyif edici manzumeler⁷³ hem de Millet

70 Ali Kemal, "Peyâm-ı Eyyâm", *Peyâm-ı Sabah*, nr. 1091, 18 Rebiulahir 1340/18 Kânunievvel 1337-1921, s. 1.

71 Refik Halid'in bu itirazına Ali Emîrî Efendi şu cevabı vermiştir: «Ben şakaya gelmem. Bir daha ismimi ağzına alırsan, senden, gazetenden, silsilenen başlarım. Seni tanımamakla müşerrefim. Pederinle hukukumuz vardır, sen bilirsin Maksadın eğlenmek ise seni eğlendirecek pek çok şeyler bulabilirsin. Ehl ü iyâl ve evlât sahibi oldun, hâlâ uslanmadın mı? İsim ve resmini Köprülüzade şekline ifrağ etmiş olan Kıblelîzâde Fuad Bey hâlinde ibret almıyor musun?» ("Refik Halid Beye", *Osmanlı Tarih ve Edebiyat Mecmuası*, nr. 5, 31 Temmuz 1334, s. 101.)

72 Ali Emîrî, "Ali Kemal Beyin Cevabına Cevap", *Ileri*, nr. 1391, 20 Kânunievvel 1337/19 Rebiulahir 1340, s. 1-2.

73 Abdülbaki Fevzi'nin birtakım şair ve edipleri hicveden "Olsa da Hoş, Olmasa da" başlıklı manzumesinde Ali Emîrî'ye dair şu mısralar yer almaktadır:

*Bana kızmış da Emîrî gidecekmış buradan,
Öyle birkaç ukalâ olsa da hoş, olmasa da.*

(*Peyâm-ı Sabah*, nr. 1095, 22 Rebiulahir 1340/22 Kânunievvel 1337-1921, s. 3.)

Kütüphanesinin vakfedilmediğine dair haberler neşretmeğe devam eder⁷⁴. Nitekim Ali Emîrî'nin bu yazısının yayımlandığı *İleri* gazetesiyle aynı tarihli *Peyâm-ı Sabah*'ta, "İmzasını şimdilik nezdimizde hıfzedelediğimiz bir ibret-engîz mektubu, şimdilik bîtarafane neşretmekle iktifa eyliyoruz. Hakikat-i mes'eleye dair Evkaf Nezaretinin vereceği cevaptan sonra mütalaâmızı arz edeceğiz." cümleleriyle başlayan imzasız bir mektup yer alır. Bu mektupta, Ali Emîrî Efendinin, Hayri Efendinin Evkaf Nazırlığı yaptığı zamandan beri "müthiş bir yalan söylemekte devam ettiği", değil vakfetmek henüz tescil bile ettirmediği kitaplarını ciltlettirmek ve korumak amacıyla kütüphaneler yaptırarak Evkaf Nezaretine on, on beş bin lira masraf ettirdiği, vakıf ve tescil için girilen teşebbüslere kasten müşkülât çıkarıp işin neticelenmesini önlemek amacıyla birtakım hile ve yalana devamdan başka bir şey yapmadığı ifade edilmektedir⁷⁵.

Bu ilk haberi müteakip hem Ali Kemal'in *Peyâm-ı Sabah*'ında⁷⁶ hem de *Yeni Şark* gazetesinde üstüste "Ali Emîrî Efendi tarafından vakfolunup henüz muâmele-i tescilîyesi icra olunamayan Millet Kütüphanesinin muhteviyatı diğer vakıf kütüphanelerinden daha kıymetli görülmektedir. Yalnız Evkaf Nezareti nezdindeki tahkikatımıza nazaran bu kütüphanenin gerek tertip ve gerek muhafaza ve idaresi için şimdye kadar Evkaf bütçesinden külliyetli masraf ihtiyar edildiği ve el-ân aynı masrafın tediyesine devam olduğu hâlde Ali Emîrî Efendi el-ân vakfiyeti tescil ettirmemiştir..."⁷⁷; "Evkaf Nezaretinden verilen malûmata nazaran yeni vakıf kütüphaneleri arasında bilhassa Ali Emîrî Efendi tarafından teberru edilen Millet Kütüphanesi için bugüne kadar Nezaret on beş bin liradan fazla sarfiyatta bulunduğu ve kitapların tasnifiyle Millet Kütüphanesinin idaresi için bir kadro teşkil edildiği hâlde maalesef bunca sarfiyata mukabil Ali Emîrî Efendi evvelce dermiyan ettikleri şeraitin tatbik edilemediğinden bahis ile vakfı tescil ettirmemiştir..."⁷⁸ gibi birbirini destekleyen ifadelerin yer aldığı haberler yayımla-

74 Ali Kemal'in Millet Kütüphanesinin vakfedilmediğine dair yayımladığı bu haber üzerine, Yaya Kemal'in daha evvel sözünü ettiğimiz "Ali Emîrî'ye Gazel" adlı şiirinde yer alan "Amîd, o şehri nûr övünsün ilelebed" mısraını, Süleyman Nazîf "Amîd, o şehri nûr övünsün ilelebed" şeklinde değiştirmiştir. Yahya Kemal de sırf bu yüzden "Doğruysa iddiası Peyâm'ın bu bendinin/Çek kuyruğundan artık Emîrî Efendinin" mısralarını söylemiştir. (*Yahya Kemal Enstitüsü Mecmuası III*, (Hazırlayanlar: Nermin Suner Pekin-Dr. Muhtar Tevfikoğlu), İstanbul, 1988, s. 298.)

75 "Çok Hacıların...", *Peyâm-ı Sabah*, nr. 1092, 19 Rabiulahir 1340/19 Kânunievvel 1337-1921, s. 2.

76 Söz konusu haber *Peyâm-ı Sabah*'ta "Dün Evkaf Nezareti erkânından bir zat bu mesele hakkında muharrirlerimizden birine beyânât-ı âtiyede bulunmuştur: Millet Kütüphanesi Nezarete vakıf ve teberru edilmemiştir, bu yaptığımız tahkikat ile suret-ı kat'iyede sabit olmuştur. Ali Emîrî Efendi her gün Nezarete bir masraf kapısı açmaktadır..." şeklinde tekrar yayımlanmıştır. ("Millet Kütüphanesi Vakıf ve Tescil Edilmedi", *Peyâm-ı Sabah*, nr. 1099, 26 Rebiulahir 1340/26 Kânunievvel 1337-1921, s. 3.)

77 "Evkaf İşleri", *Yeni Şark*, nr. 80, 21 Rebiulahir 1340/21 Kânunievvel 1337-1921, s. 3.

78 "Millet Kütüphanesi", *Yeni Şark*, nr. 84, 25 Rebiulahir 1340/25 Kânunievvel 1337-1921, s. 3.

nır. Ancak bir hafta içinde söz konusu gazetelerin sayfalarından çekilen bu haberler, aradan iki ay geçtikten sonra her nedense Fuad Köprülü'nün yazarlık yaptığı *Tevhîd-i Efkâr* gazetesinde yeniden ortaya çıkar. Zira bu gazetede yer alan bir haberde, evvelâ Evkaf Nezaretinin vakıf eserler hakkında bir müddetten beri sürdürmekte olduğu teftişin sona erdiği ve vakıf kütüphanelerinin bir tek binada toplanması hâlinde memlekete pek büyük bir hizmet edilmiş olacağı ihtar edilmektedir⁷⁹. Bir süre sonra yine aynı gazetede "Ali Emîrî Efendinin sebebi anlaşılma-yan ihmal ve imhâli yüzünden aradan dokuz sene gibi bir müddet geçmesine ve bu uğurda birçok para sarf edilmesine rağmen henüz kitapların kabz ve tescili mümkün olamamıştır." ifadelerine yer verilmekte; kütüphaneyi teftişe gelen müfettişlerin, Ali Emîrî tarafından kabul edilmedikleri gerekçesiyle polise başvurdukları, Evkaf Nezaretinin Ali Emîrî Efendi Kütüphanesi için sarf etmiş olduğu bütün paraları geri almağa başladığı ileri sürülmekte ve bu meselenin kendileri tarafından sonuna kadar takip edileceği belirtilmektedir⁸⁰. Nitekim meselenin takibinden vazgeçmeyen *Tevhîd-i Efkâr* gazetesi, Ali Emîrî Efendinin Evkaf Nezaretine birçok masraf ettirdiği hâlde vakıf ve tescil işini gerçekleştirmediğini tekraren öne sürdüğü bir başka haberinde, "İlim ve fazlına hürmetkâr olduğumuz Ali Emîrî Efendinin bu meseleyi asgarî bir müddet zarfında intaç etmesini istemek hakkımızdır. Biz bu satırları yazarken Ali Emîrî Efendi emin olmalıdır ki duyduğumuz teessür ve azap kendi tahassüsâtından çok derindir. Diğer taraftan Ali Emîrî Efendinin her arzusunu kabul ederek dokuz seneden beri Ali Emîrî Efendi Kütüphanesi için on bin lira verenlerin de icap ederse hesap vermeğe ve bu parayı tazmine mecbur olduklarını hatırlatmak isteriz." ifadelerine de yer verilmektedir⁸¹.

Tevhîd-i Efkâr gazetesinde bu konuyla alakalı olarak yayımlanan son bir haber⁸² üzerine Ali Emîrî Efendi öteden beri öfkeyle takip ettiği bu iddiaları *İleri*

79 "Evkaf Kutüphaneleri", *Tevhîd-i Efkâr*, nr. 249-3277, 19 Cemaziyelahir 1340-17 Şubat 1338/1922, s. 3.

80 "Ali Emîrî Efendi Kütüphanesinin Vakfı, Daha Senelerce Uzayacak mı?", *Tevhîd-i Efkâr*, nr. 259-3287, 29 Cemaziyelahir 1340-27 Şubat 1338/1922, s. 3.

81 "Ali Emîrî Efendi Kütüphanesi Hâlâ Tescil Edilemeyecek mi?", *Tevhîd-i Efkâr*, nr. 278-3306, 20 Receb 1340-19 Mart 1338/1922, s. 4.

82 Daha önceki haberlerde Ali Emîrî Efendi Kütüphanesi için Evkaf Nezaretinin dokuz sene zarfında on bin lira sarf etmiş olduğu iddia edilirken bu son haberde on iki seneden beri tam yüz bin lira masraf yapılmış olduğu ileri sürülmekte ve Ali Emîrî Efendi "Evkaf Nezaretini on iki seneden beri binlerce lira masraf ihtiyarına mecbur ettiriniz hâlde, niçin vaadiniz mucıbince kitaplarınızın vakfiyeti muamelesini ıkmal etmiyorsunuz?" şeklinde sorgulanmaktadır. Bununla beraber kendilerine gelen haberlere göre Millet Kütüphanesi hakkındaki neşriyatlarına Ali Emîrî Efendinin oldukça öfkelenmiş ve "ağız dolusu küfür savurmuş" olduğu ifade edilerek "Bu öyle büyük bir cür'ettir ki buna ictisar eden Ali Emîrî Efendi olmasaydı bittabî goreceği mukabele-ı kanunıyye çok ağır olurdu. Ali Emîrî Efendinin sınıını ve ılımını nazarınıtbara alarak musamahakâr davranıyoruz..." denilmektedir ("Ali Emîrî Kütüphanesi Hâlâ Eski Şeklinde", *Tevhîd-i Efkâr*, nr. 367-3395, 20 Şevval 1340-17 Haziran 1338/1922, s. 3.)

gazetesine verdiği bir beyanata cevaplandırır. Bu beyanatta, çeşitli gazetelerde "hilâf-ı hakikat" birçok haber gördüğünü ve kendisinden "istizah edilen mesele mühim ve mufassal bir mesele olduğundan bu hakikati yazmak için" *İleri* gazetesinin her sütununu birkaç gün meşgul etmek lâzım geleceğini ifade ettikten sonra kütüphanenin vakfiyeti için kendince "muhtasar" ve "müfit" bir izahatta bulunur⁸³. Bu izahatta, *Tevhîd-i Efkâr*'da çıkan haberleri "pek garazkâr" bulunduğu gerekçesiyle gazetenin idarehanesine giderek *Tevhîd-i Efkâr* sahibi Velid Beyle görüşmek istediğini ifade eden Ali Emîrî Efendi, Velid Beyin on beş gündür hasta olduğunu ve idarehaneye ne vakit geleceğinin belli olmadığını öğrenince, "Anladım ki gazete sahibinin haberi olmaksızın bu mel'aneleri yapan Kiblelizade Fuad Beydir." der⁸⁴.

Görüldüğü üzere Ali Emîrî Efendinin Mehmet Fuad Köprülü'ye duyduğu husumet, zaman içinde o kadar geniş bir boyut kazanmıştır ki kendi aleyhinde yayımlanmış olan herhangi bir yazıyı hiçbir delile ihtiyaç hissetmeden derhâl ona izafe edebilmektedir. Dolayısıyla matbuatta yer alan bu haberler, konuyla alâkalı kaynaklarda ileri sürüldüğü gibi -gerçekte olmayan- dostluklarının bozulmasına değil, Ali Emîrî Efendinin Köprülü hakkında öteden beri beslediği ve ölünceye kadar içinden söküp atamadığı "kin" ve "nefretin" daha da büyümesine yol açmıştır. İşte Ali Emîrî Efendinin Mehmet Fuad Köprülü'ye yönelttiği tenkitlerin ve bu münasebetle aralarında cereyan eden münakaşaların temelinde de yazımızın başından itibaren doğuş ve gelişme sürecini takip etmeğe çalıştığımız bu "kin" ve "nefret" duygusu yer almaktadır.

83 Ali Emîrî Efendi, Millet Kütüphanesi hakkında bir süredir muhtelif gazetelerde yayımlanan haberlere ve tenkitlere verdiği bu muhtasar cevabın yeterli olmadığı düşüncesiyle bu tarihten iki ay sonra *Tarih ve Edebiyat* adıyla bir mecmua daha çıkarmağa başlamış ve beş sayı yayımlayabildiği bu mecmuanın birinci nüshasından itibaren Millet Kütüphanesinin kuruluşu, kitaplarının vakfı ve kütüphanenin nasıl çalıştığı hususlarında çok geniş malûmat vermekle beraber, matbuatta aleyhinde çıkan haberlere de cevap vermeğe çalışmıştır. Bu konuda söz konusu mecmuada yer alan "Evvelki Mecmuanın Tatilinden Sonra 22 Mah Zarfında Millet Kütüphanesinde Vaki Olan Teşebbüsât" (nr. 1, 31 Ağustos 1338, s. 11-13.); "Millet Kütüphanesi Hakkında" (nr. 2, 30 Eylül 1338, s. 21-37; 44-48.); "Millet Kütüphanesi Ne Suretle Teşekkül Etti" (nr. 3, 31 Teşrinievvel 1338, s.53-68.) başlıklı yazılara bakılabilir.

84 "Millet Kütüphanesi Hakkında", *İleri*, nr.1571, 19 Haziran 1338/22 Şevval 1340, s.2.